

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 727:008(497.4Ljubljana)"1976/1984"

Prejeto: 23. 5. 2023

Izgradnja in prva leta delovanja Cankarjevega doma v Ljubljani

MARJANA KOS

mag. zgodovinskih znanosti, arhivska svetnica

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Trdinova ulica 4, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: marjana.kos@zal-lj.si

Izveček

Do 80. let 20. stoletja Slovenija ni premogla dvorane, ki bi omogočala izvedbo velikih glasbeno-scenskih predstav ali obsežnih mednarodnih kongresov. Želja kulturnikov se je s podporo političnega vrha začela uresničevati leta 1976 in Cankarjev dom, zgrajen po načrtih arhitekta Eda Ravnikarja, je leta 1981 začel svoje poslanstvo ter simbolno in dejansko postal nacionalno kulturno-politično središče. Prispevek osvetljuje nekatere korake in dileme pri nastajanju in začetnem delovanju Cankarjevega doma. Stavbo z dobrimi 38.000 m² bruto površine so umestili v koncept oblikovanja Trga republike. Gradnja in opremljanje Cankarjevega doma sta zamujala zaradi visoke inflacije in pomanjkanja deviznih sredstev. Dejavnost je bila v osnovi zasnovana dvotirno: kot kulturna in kongresno-poslovna dejavnost. Čeprav različna, sta se oba dela medsebojno uskladila, se dopolnjujeta in ustvarjata dobre pogoje za zahtevne uporabnike, tako tiste s področja kulture kot tiste s področja znanosti in gospodarstva.

Abstract

THE CONSTRUCTION AND FIRST YEARS OF OPERATION OF CANKARJEV DOM IN LJUBLJANA

Until the 1980s, Slovenia lacked a venue that could accommodate large-scale musical and stage performances or large-scale international congresses. With the support of the political leadership, the wish of the cultural workers began to come true in 1976, and Cankarjev dom, built according to the plans of architect Ed Ravnikar, began its mission in 1981 and symbolically and effectively became the national cultural and political hub. The paper sheds light on some of the steps and dilemmas in the creation and early operation of Cankarjev dom. The building was positioned within the Trg republike [The Republic Square] design concept and has a gross area of little more than 38,000 m². Due to the high rate of inflation and scarcity of foreign currency, the construction and furnishing of Cankarjev dom were delayed. The activity of the institution was basically designed in two directions: as a cultural and congress-business activity. Although different, the two components work well together, complement each other, and provide favourable conditions for demanding users, including those from the sectors of science and economy as well as those related to culture.

Ključne besede:

Cankarjev dom, gradnja, začetki delovanja, dokumentarno gradivo, arhivsko gradivo

Key-words:

Cankarjev dom, construction, beginnings of operation, documentary material, archival material

Uvod

Cankarjev dom v Ljubljani (CD) je javni zavod, ki ga je ustanovila Vlada Republike Slovenije in vse od dograditve velja za osrednje slovensko kulturno središče. Njegovo poslanstvo je izvajanje kulturnega in umetniškega programa ter kongresne dejavnosti. V sferi kulturne dejavnosti ima lastno produkcijo in postprodukcijo ter sodeluje z drugimi kulturnimi zavodi, nevladnimi organizacijami, društvi in s posamezniki, ki delujejo na različnih umetniških področjih oziroma na področju kongresne dejavnosti. Delovanje je sofinancirano iz proračunskih virov (javna služba), z nejavnimi prihodki javne službe in s prihodki dejavnosti na trgu.¹ Kot tak je Cankarjev dom tudi ustvarjalec javnega arhivskega gradiva, za katerega je pristojen Zgodovinski arhiv Ljubljana. Z upoštevanjem zakonskih rokov za izročanje arhivskega gradiva je arhiv doslej prevzel dokumentacijo iz obdobja gradnje in prvih let delovanja CD, v postopku priprave so že tudi novi prevzemi.

Zaradi obsežne dejavnosti gradivo nastaja v velikih količinah, zato ga ustvarjalec takoj po preteku rokov hrambe redno izloča, obenem skrbi za varno hrambo arhivskega gradiva, tudi s pretvorbo v elektronsko obliko. Nad izjemno količino dokumentarnega in arhivskega gradiva je skoraj od samega začetka do upokojitve leta 2022 z izjemno skrbnostjo bdela arhivarka in dokumentalistka Kornelija Rorman. Zaradi sistematično organiziranega dela je vseskozi ohranjala pregled nad dokumentacijo in po potrebi opozarjala vodstvo na potrebne izboljšave.

Kljub obilju ohranjenega dokumentarnega gradiva ni preprosto razbrati turbulentnih okoliščin, v katerih je nastajalo nacionalno kulturno središče. Zato se zahvaljujem prvemu direktorju Cankarjevega doma Miru Kertu, da mi je pomagal osvetliti nekatere dogodke in odločitve tedanje politične in kulturne srenje.

Do leta 1976 se je o gradnji osrednjega slovenskega kulturnega središča govorilo predvsem v ožjih, večinoma kulturniških krogih, ki so poznali in predvsem potrebovali pogoje, nujne za kakovostno poustvarjanje zahtevnih umetniških del. Podobno pomanjkanje primerne prostora za razne prireditve je občutila tudi politika, in to je bil verjetno glavni ali vsaj velik motiv, da je projekt dobil podporo (in sredstva) za gradnjo. Prestolnica Beograd je že imela podoben Centar Sava, tudi Zagreb je že imel dvorano Lisinski. V Sarajevu so imeli kompleks Skenderija, ki so ga po letu 1977 dodatno prenovili zaradi organizacije olimpijskih iger leta 1984. Na pragu 80. let smo svoje središče končno dobili tudi Slovenci.

Kertov naslednik Mitja Rotovnik je ob 20-letnici Cankarjevega doma delil svoje spomine iz začetkov te »zgodbe s srečnim koncem«. Obudil je svoje občutke ob srečanju s slavnim in karizmatičnim dirigentom Sergiim Celibidachem, ki je marca 1976 dirigiral stuttgartskemu radijskemu orkestru v Slovenski filharmoniji.² Na skupnem kosilu se je Celibidache, ki je bil znan po svoji neposrednosti, lotil gostiteljev, kako da imamo »tako majhno in slabo vzdrževano dvorano s škripajočimi stoli. [...] In da smo provinca, ki njega in njegovega orkestra v Ljubljani zagotovo ne bomo več videli.«³ Rotovnik je priznal, da je s kosila odšel kot polit cucek. Kdo pa ne bi. Vendar je čustveni naboj maestrovih besed v njem vzbudil ognjevito voljo, da bo kot visok uradnik v kulturi po svojih močeh pripomogel k izboljšanju razmer v visoki kulturi. Najbrž je predvideval, da se utegne podobna zgodba ponoviti še kdaj, medtem ko Ljubljana velikih imen ne bo nikoli več videla. Celibidache je imel glede sramotnih razmer prav.

¹ Cankarjev dom: <https://www.cd-cc.si/katalog-informacij-javnega-znacaja> (dostop: 23. 6. 2023).

² *Delo*, 16. 3. 1976, št. 63, str. 14.

³ Rotovnik: Zgodba s srečnim koncem se nadaljuje, str. 15.

Največje ljubljanske kulturne hiše tisti trenutek so bile SNG Drama in SNG Opera - Balet, Slovenska filharmonija in Narodna galerija. Vse so bile zgrajene še pred drugo svetovno vojno, medtem ko so bile ves čas po njej zanemarjene in komaj kaj vzdrževane. Edina novejša pridobitev je bila dvorana Mestnega gledališča ljubljanskega, vendar še ta stoji na prostoru, ki so ga nacionalizirali frančiškanskemu redu pri cerkvi Marijinega oznanjenja na Tromostovju. Na področju likovne dejavnosti sta v 70. letih zrastle galerija Zveze društev likovnih umetnikov (1972) in Likovno razstavišče Riharda Jakopiča (1979).⁴

Te razmere je opisal tudi Miro Kert z naslednjo zgodbo: ko so ob priliki enega izmed njegovih zadnjih obiskov v Ljubljani želeli predsedniku Josipu Brozu Titu pripraviti sprejem v Unionski dvorani, jih je ta kratko zavrnil, da v avstro-ogrsko dvorano pač ne bo hodil.⁵ Resnična zgodba ali ne, a krožila je med ljudmi.

Priprave na gradnjo

Mitja Rotovnik je bil v 70. letih predsednik izvršnega odbora Ljubljanske kulturne skupnosti in vpet v nastajanje novega kulturnega središča vse od ideje dalje. Ljubljanska kulturna skupnost (LKS) je bila kot eden od t. i. SIS-ev (samo-



*Gradbišče Maximarketa na Trgu revolucije v Ljubljani, 1962. Avtor fotografije: Viljem Zupanc.
(Vir: SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka, A6-003-039)*

⁴ Prav tam. Gl. tudi Galerija Jakopič: <https://mgml.si/sl/galerija-jakopic/o-galeriji/> (dostop: 26. 4. 2023); Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov: <https://zdslu.si/o-zvezi/> (dostop: 26. 4. 2023).

⁵ Intervju z Mirom Kertom (Marjana Kos), 15. 6. 2023.

upravnih interesnih skupnosti) osrednje telo, katerega naloga je bilo dogovarjanje med izvajalci in uporabniki v kulturi ter kar je še pomembneje – LKS je tudi vodila investicijsko politiko, torej razpolagala s sredstvi.

Konkretni koraki na poti do nove kulturne hiše so se začeli leta 1975, ko so se pripravljali na 100-letnico rojstva Ivana Cankarja. Takrat je bil ustanovljen Republiški odbor za osrednjo proslavo tega praznika. Ta je že na svoji prvi seji 20. novembra 1975 razpravljal o gradnji novega velikega kulturnega kompleksa, ki bi v Cankarjevo čast tudi prevzel njegovo ime. Rezultat razprave je bil nato uradni predlog o gradnji, ki so ga razposlali raznim družbeno-političnim in kulturnim telesom. Mesto Ljubljana je gradnjo središča takoj uvrstilo v srednjeročni načrt za obdobje 1976–1980, enako je storila tudi Kulturna skupnost Slovenije.⁶

Družbeni dogovor o gradnji in financiranju Cankarjevega doma

Finančna sredstva za gradnjo in opremo Cankarjevega doma je skupaj z naknadnimi aneksi (zadnji leta 1982) urejal »Družbeni dogovor o gradnji in financiranju Cankarjevega doma«. Dogovor so 25. januarja 1978 podpisali: republiški (slovenski) izvršni svet, vsi ljubljanski občinski izvršni sveti, republiška in ljubljanska mestna konferenca SZDL, Gospodarska zbornica Slovenije, republiška in ljubljanska kulturna skupnost, RTV Ljubljana, Ljubljanska banka, podjetja Iskra, Emona in PTT Ljubljana ter Investicijski zavod za izgradnjo Trga revolucije. S svojimi podpisi so postali ustanovitelji prihodnjega Cankarjevega doma.

Po slovenski osamosvojitvi se je situacija z ustanoviteljstvom zapletla. Zaradi družbeno-ekonomskih sprememb se je organizacijska in lastniška struktura prvotnih ustanoviteljev tako spremenila, da nekaj časa sploh ni bilo jasno, kdo še velja za ustanovitelja in kdo ne.

Zaradi te zmede in nedorečenosti je Cankarjev dom dobil nov ustanovitveni akt precej pozno, šele leta 2004. Za prvotne ustanovitelje so bile določene institucije s pravicami in z dolžnostmi iz naslova ustanovitelja: Mestna občina Ljubljana, Nova ljubljanska banka d. d., Maximarket d. d., RTV Slovenija, Gospodarska zbornica Slovenije in Telekom Slovenije d. d. Ti so kot pravni nasledniki prvotnih ustanoviteljev svoje ustanoviteljske pravice in obveznosti s pogodbami prenesli na Republiko Slovenijo.⁷

Za datum izgraditve kulturnega središča so določili državni praznik 9. maj 1979, praznik zmage nad fašizmom in nacizmom.

Za izvajanje omenjenega družbenega dogovora, torej izgradnjo CD, je skrbel **iniciativni odbor**, ki ga je vodil Janez Zemljarič, politik z globokimi finančnimi povezavami. Zemljarič se je pred tem izkazal že pri gradnji dvorane Tivoli (1965) in Kliničnega centra Ljubljana (1975). Rotovnik je zapisal: »Tam, kjer se je pojavil on, umika ni bilo več.«⁸ V okviru Iniciativnega odbora je deloval še ožji izvršni organ, imenovan **operativni štab**, ki se je sestajal vsak ponedeljek in tudi tega je vodil Zemljarič.⁹

Iniciativni odbor je za posamezna področja ustanovil posebne komisije: **programsko komisijo** (razdeljena na več delovnih skupin za posamezne tehnične

⁶ Rotovnik: Zgodba s srečnim koncem se nadaljuje, str. 16.

⁷ Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Cankarjev dom, kulturni in kongresni center. V: *Uradni list RS*, št. 87/2004, z dne 6. 8. 2004; Sklep o spremembah in dopolnitvah Sklepa o ustanovitvi javnega zavoda Cankarjev dom, kulturni in kongresni center. V: *Uradni list RS*, št. 98/2008, z dne 14. 10. 2008.

⁸ Rotovnik: Zgodba s srečnim koncem se nadaljuje, str. 17.

⁹ Prav tam.



*Pripravljalna dela za podzemno garažo na gradbišču pred Valvasorjevo ulico v Ljubljani, 1961. Avtor fotografije: Viljem Zupanc.
(Vir: SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka, A6-003-052)*

ne in programsko-komercialne sklope), **finančno** komisijo, **pravno** komisijo in več **revizijskih komisij**.¹⁰

Gradnja

Prvi korak k snovanju kulturnega središča je bila **določitev lokacije**. Nekateri so zagovarjali tezo, naj tako veliko središče ne stoji v čistem središču mesta, zato so pretresli devet možnih lokacij v različnih predelih Ljubljane.¹¹

V resnici je Cankarjev dom kot simbol slovenske nacionalne identitete potreboval nič manj kot prvovrstno lokacijo. To je bil tisti hip Trg revolucije (danes Trg republike), ki so ga Ljubljanci bolj poznali kot »nunski vrt«. Leži med uršulinskim samostanom s cerkvijo sv. Trojice in Prešernovo cesto ter je pred nacionalizacijo pripadal uršulinkam. Zaradi izjemne lege so ga v 50. letih predvideli za novo protokolarno, ekonomsko in kulturno središče Ljubljane, medtem ko so njegovo ureditev zaupali arhitektu Edu Ravnikarju in njegovim sodelavcem. V praksi je izgradnja celotnega kompleksa nato potekala po etapah več kot dvajset let. »To, da so zagnali investicije in jih po nekaj letih, ko je zaškripalo, ustavili, je bilo v takratni Jugoslaviji nekaj povsem normalnega,«¹² se je spominjal arhitekt Anton Pibernik, eden od Ravnikarjevih sodelavcev pri načrtovanju Trga republi-

¹⁰ *Dvajset krat tristopetinšestdeset (20x365). Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici*, str. 191.

¹¹ Zemljarič: *Nastajanje in vrednote Cankarjevega doma*, str. 26.

¹² Bojc: *Ljubljanski Trg republike: velika ambicija, ki je dišala po osamosvojitvi*: <https://old.delo.si/novice/ljubljana/ljubljanski-trg-republike-velika-ambicija-ki-je-disala-po-osamosvojitvi.html> (dostop: 11. 5. 2023).

ke. Vzrok zaostankov so bili ekonomski razlogi, večkratna sprememba projekta, a tudi dejstvo, da je prav tam pomembno antično arheološko najdišče.¹³

Za izvedbo celotnega projekta so leta 1961 ustanovili Investicijski zavod za izgradnjo Trga revolucije (IZITR). Izgradnja kulturnega središča je prišla na vrsto potem, ko sta bili okrog osrednje ploščadi že postavljeni stolpnici in trgovska hiša Maximarket. Ploščad med njimi je služila za parkirišče, pod njo je bila tudi garažna hiša. Pod zemljo so zgradili tudi Plečnikov podhod kot povezavo Trga revolucije s Kongresnim trgom.¹⁴

Spomladi 1977 je na mestu prihodnjega kulturnega središča še vedno zevala velikanska gradbena jama. Zaradi finančne krize in enormne inflacije, ki so ju skušali obvladovati s stabilizacijsko ekonomsko politiko, je zvezni izvršni svet prepovedal večja vlaganja v družbene dejavnosti. Sem je spadala tudi kulturna politika, ki je po ustavi iz leta 1974 ostala v domeni posameznih republik. V primeru CD so odločilno vlogo odigrale Skupščina mesta Ljubljana, Ljubljanska kulturna skupnost in Kulturna skupnost Slovenije, tako da se je januarja 1978 gradnja začela, medtem ko je prihodnji kulturni hram dobil delovno ime Kulturni center Ivan Cankar (KCIC).¹⁵ Od tega trenutka dalje je nad projektom kot Damoklejev meč visel strah, da bo Beograd v katerem koli trenutku ukazal



*Poslovni stolpnici Ljubljanske banke in Iskre Commerce na Trgu republike 2 in 3, okoli 1985. Avtor fotografije: Viljem Zupanc.
(Vir: SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka, A6-003-023)*

¹³ Prav tam.

¹⁴ Trg republike: <https://www.visitljubljana.com/sl/poi/trg-republike/> (dostop: 28. 4. 2023); Trg republike, Ljubljana: https://sl.wikipedia.org/wiki/Trg_republike,_Ljubljana (dostop: 28. 4. 2023).

¹⁵ Posedel: *Umestitev gradnje in delovanja Cankarjevega doma v kulturnopolitični in širši družbeni kontekst*, str. 15.

ustavitev del. Zato so zneske, potrebne za gradnjo, vseskozi prirejali do te mere, da so bili vsaj na videz v mejah vzdržnosti. Seveda se je primanjkljaj na koncu poznal v praksi, najbolj v počasnem notranjem opremljanju. Naglica, v kateri so gradili, je pripomogla k nekaterim nedodelanim arhitektonskim rešitvam (npr. invalidom neprilagojeni dostopi do dvoran, nenavadno nizek strop v prvem preddverju). V financiranje CD-ja so poleg republiškega in mestnega denarja že na začetku vpletli nekatera velika gospodarska podjetja, npr. Emono, Iskro in Ljubljansko banko. Prav tako so številna podjetja vskočila leta 1985, ko je bilo treba odplačati mednarodni kredit v višini 3,3 milijona dolarjev (Adria Airways, Smelt, Mercator, Metalka, Petrol, Lesnina, Intertrade, Slovenijales, Astra ...).¹⁶ Janez Zemljarič je 15 let kasneje priznal: »*Finančni sodelavci so se često izjemno namučili pri zagotavljanju tekočega, predvsem deviznega financiranja. In še je bilo takih reči.*«¹⁷ Vsekakor naj bodo »te reči« in virtuoznost finančnih akrobacij, ki so jih izvajali finančniki in politiki, stvar kakšne druge raziskave.

Programska komisija in prostorska zasnova

Programska komisija je 1. julija 1977 pripravila celovito programsko usmeritev nove kulturno-kongresne hiše. V naslednjih letih je za potrebe javne razprave pripravljala tudi dokumente o poteku in potrebah gradnje ter spremembah programskih usmeritev.

Prvi terminsko-programski osnutek prireditve v CD je pripravil Mitja Rotovnik. Programska komisija ga je obravnavala na svoji prvi seji, skupaj z idejnim načrtom arhitekta prof. Eda Ravnikarja. Člani komisije so dobili nalogo, da programski osnutek posredujejo v javno razpravo organizacijam, ki so predstavljale prihodnje uporabnike središča, ter jih zaprosili za relevantne pripombe in predloge.¹⁸ Med njimi so bili Slovenska filharmonija, Partizanski pevski zbor, Jazzovski društvo Ljubljana, Glasbena mladina Slovenije, Gospodarska zbornica, CK ZKS, skupščina in protokol SRS, SZDL Slovenije, podjetji Iskra in Emona ...

Kulturno-kongresni center bi imel tri različno velike dvorane: veliko (1.500–1.600 sedežev, danes je to Gallusova), srednjo (800 sedežev, danes Linhartova), malo (250 sedežev, danes Kosovelova) in t. i. areno (200–220 sedežev; danes Štihova dvorana, včasih tudi Okrogla dvorana). Namembnost dvoran z izjemo arene je bila: a) kulturno-umetniška dejavnost; b) družbenopolitična dejavnost. Kulturno-umetniška dejavnost je zajemala predstave in snemanja vseh zvrsti umetnosti, medtem ko je družbenopolitična dejavnost obsegala kongrese, konference, politične prireditve, proslave, zборе, delovna srečanja, znanstvene simpozije in kongrese, konference združenj in društev ter medrepubliška in mednarodna srečanja. Že na začetku osnutka so izrecno poudarili, da v dvoranah CD ne bo imela stalnega mesta (tj. domicila) nobena kulturna institucija. Kulturni center Ivan Cankar (KCIC) »*naj bo v skladu s tem programom odprt, demokratičen prostor za vse, ki s svojo kvaliteto lahko obogatijo kulturni program.*«¹⁹ To je pomenilo, da bodo kulturne inštitucije, kulturno-umetniške skupine in društva dvorane lahko uporabljale le za predstave in zaključne vaje (vroče vaje, generalke, akustične vaje ...), vse ostale priprave bodo morale še naprej izvajati v svojih matičnih hišah. Program za manjše tri dvorane še ni bil izdelan, za najpomemb-

¹⁶ Rotovnik: Zgodba s srečnim koncem se nadaljuje, str. 17–18.

¹⁷ Zemljarič: Nastajanje in vrednote Cankarjevega doma, str. 27.

¹⁸ SI_ZAL_LJU/0249, Cankarjev dom Ljubljana, t. e. 39, Iniciativni odbor za izgradnjo Kulturnega centra Ivan Cankar: Programska zasnova Kulturnega centra Ivan Cankar v Ljubljani na Trgu revolucije, 1. julij 1977 – dopis.

¹⁹ SI_ZAL_LJU/0249, Cankarjev dom, Ljubljana, t. e. 39, Iniciativni odbor za izgradnjo Kulturnega centra Ivan Cankar: Programska zasnova Kulturnega centra Ivan Cankar v Ljubljani na Trgu revolucije, 1. julij 1977.

nejšo, medtem ko so za veliko dvorano izdelali naslednjo shemo: ponedeljki in deloma torki bi bili rezervirani za snemanje. Ob torkih bi se odvijali koncerti zborovske glasbe, ob sredah dramske predstave, ob četrtnih glasbeno-scenske predstave (opera, balet, opereta, muzikal), ob petkih simfonični koncerti, ob sobotah folklorne in izbrane kulturno-zabavne prireditve, v nedeljo filmske premiere jugoslovanskih filmov. V to shemo je bilo treba nekako umestiti tudi kongresno dejavnost, zato so zanjo rezervirali celoten drugi teden v mesecu. Odprto je ostalo vprašanje, kdaj bo dvorana »počivala« (in bila v tem času na razpolago za nepredvidene dogodke). Za počitek so torej predvideli tri mesece v letu (a kateri bi bili najprimernejši?) ali en teden v vsakem mesecu leta. V enem »delovnem« letu naj bi se v dvorani odvijalo do 32 simfoničnih in drugih koncertov, do 12 zborovskih koncertov, do 24 dramskih predstav, do 32 glasbeno-scenskih predstav, do 16 ostalih kulturno-zabavnih prireditev, 16 plesnih koncertov in do 20 filmskih premier. Tak obseg bi veljal prvi dve leti obratovanja doma, potem so nameravali na temelju izkušenj program ustrezno povečati. Prav tako so pričakovali, da se bodo šele po nekaj letih delovanja razkrile resnične potrebe po kadrih in znanjih.²⁰

Po obravnavi prvega programskega osnutka se je jasno izoblikovalo stališče, da v dvoranah oziroma v programu CD nikakor ne smejo dobiti mesta prireditve, ki ne dosegajo zahtevane kakovostne ravni, ravno tako se velika dvorana ne sme spremeniti v vsakdanji kinematograf.²¹

Kar se tiče kongresne oziroma družbenopolitične dejavnosti, je mnenje podal član Iniciativnega odbora za izgradnjo KCIC in direktor Delavske univerze Boris Kidrič v Ljubljani.²² Stavba naj bi zagotavljala predvsem dovolj kabinetov oziroma sejnih sob za delo komisij, sestanke, izobraževalne seminarje, tečaje, krožke, debatne skupine, manjše okrogle mize itd. Posamezen prostor naj bi bil primeren za 25–30 oseb, od opreme mora imeti tablo. Za ostalo tehnično opremo, npr.: naprave za snemanje na magnetofonu, grafoskop, diaproyektor ..., mora obstajati možnost montaže. Zagotoviti je treba tudi strojepisnico in razmnoževalnico dokumentov (fotokopiranje, ciklostil).

Konec avgusta 1979 se je programska komisija odpravila v Zagreb ogledat, kako je delovala dvorana »Vatroslav Lisinski«, ki je imela za sabo že šest let delovanja. Poleg izčrpnih informacij je bil namen obiska tudi načrtovanje prihodnjega skupnega sodelovanja.²³

Začetek delovanja KCIC

Ko so se zaključna dela v dvoranah bližala koncu, so začeli priprave na prve prireditve. Oktobra 1980 je Ljubljanska kulturna skupnost organizirala sestanek predstavnikov šestih najpomembnejših ljubljanskih glasbeno-uprizoritvenih kulturnih hiš z edino točko dnevnega reda: sodelovanje v programu Cankarjevega doma v srednjeročnem obdobju 1981–1985.²⁴ Predvideli so, da

²⁰ SI_ZAL_LJU/0249, Cankarjev dom, Ljubljana, t. e. 39, Iniciativni odbor za izgradnjo Kulturnega centra Ivan Cankar: Programska zasnova Kulturnega centra Ivan Cankar v Ljubljani na Trgu revolucije, 1. julij 1977.

²¹ SI_ZAL_LJU/0249, Cankarjev dom, Ljubljana, t. e. 39, Poročilo o delu Programske komisije Iniciativnega odbora za izgradnjo Kulturnega centra Ivan Cankar, s. d.

²² SI_ZAL_LJU/0249, Cankarjev dom, Ljubljana, t. e. 39, Potrebe in želje glede tehnične programske zasnove kulturnega centra Ivan Cankar z vidika izobraževanja, dopis Antona Kukovice, 28. 7. 1977.

²³ SI_ZAL_LJU/0249, Cankarjev dom, Ljubljana, t. e. 5, p. e. 28. (Kako dela »Lisinski«. V: *Delo*, 5. 9. 1979).

²⁴ SI_ZAL_LJU/0810, Mestno gledališče ljubljansko, t. e. 27, dopisi. Povabljeni so bili predstavniki Opere in baleta SNG Ljubljana, Drame SNG Ljubljana, Slovenske filharmonije, Mestnega gledališča ljubljanskega, Slovenskega mladinskega gledališča in Lutkovnega gledališča Ljubljana.

bi bil program sestavljen iz treh vrst prireditev: iz že pripravljenih prireditev, iz posebej za CD pripravljenih prireditev in prireditev, katerih organizator bo CD.

Na začetku leta 1980 so ustanovili delovno organizacijo KDIC (Kulturni dom Ivan Cankar) s prvim generalnim direktorjem Mirom Kertom, ki je na začetku delovanja CD še nekaj časa uradoval v zasilnih prostorih na gradbišču (t. i. baraki). Prve prireditve so stekle v srednji (kasneje poimenovani Linhartovi) dvorani spomladi 1980. Manjše tri so bile dograjene leta 1982, največja (z začasnim imenom Velika dvorana) z zamudo šele 1984. Velika dvorana je sicer delovala od leta 1980, a imena »velika« takrat še ni upravičila. Na prvih komercialnih koncertih so namreč šele ugotavljali njene polne zmožnosti in akustiko. Eden izmed prvih nastopajočih je bil mlada pianistična zvezda Ivo Pogorelić z orkestrom RTV Ljubljana. Nastopil je januarja 1981 v še nedokončani dvorani. Takrat je akustiko nevede in verjetno nehote pomagal preizkušati tudi poslušalec, ki je ves čas koncerta kašljal na enem od balkonov. Pogorelić se je med igranjem zastrmel v balkon in tako molče nakazal, da mu ta duet ne ustreza. Zaleglo ni kaj prida, vendar se tudi pritožil ni, kot se je nekoč Celibidache. Kaže, da je CD celo obdržal v prijetnem spominu, ker je dve leti kasneje tu ponovil pet recitalov.²⁵

Na področju kongresne dejavnosti so potrebovali izurjeno ekipo z znanjem, a predvsem z izkušnjami. Kongresno ekipo so sestavljali večinoma ljudje, ki so prej delali v podobnih dejavnostih. Vodja ekipe in še nekaj drugih je prišlo iz Turističnega podjetja Magistrat, ki je bilo v 60. in 70. letih edino podjetje v Jugoslaviji, ki se je strokovno ukvarjalo z organizacijo kongresov.²⁶ Ko je Beograd leta 1977 zgradil velik center Sava in je v njegovem sklopu začelo delovati podjetje Interpublik, se je težišče kongresne dejavnosti preneslo tja. Ljubljana z manjšimi dvoranami na Gospodarskem razstavišču, dvorano kina Union in dvorano Tivoli naenkrat ni bila več konkurenčna. Nova poslovna priložnost za slovensko gospodarstvo se je pokazala zdaj, z gradnjo Savi podobnega centra v Ljubljani – Cankarjevega doma.²⁷

Prvi kongres v CD je bil 15. kongres jugoslovanskih zdravnikov kirurgov, na katerem se je med 22. in 26. septembrom 1980 zbralo 700 zdravnikov.²⁸ Tega je še organiziralo Turistično podjetje Magistrat, medtem ko je februarja 1981 v CD že začel delovati **kongresni oddelek CD**. Čeprav so ljudje v oddelku že imeli izkušnje, jih je na novem delovnem mestu čakalo trdo delo. Prvi kongres je (pričakovano) pokazal nekaj pomanjkljivosti, ena od teh so bili npr. informativni napisi na vratih in zidovih. Član programske komisije in vodja delovne skupine za prostore, opremo in tehnologijo Martin Lorbar je pisal direktorju Kertu, da napisi niso v skladu s projektno nalogo, temveč so »očitna improvizacija«, »brez enotnega koncepta, kar se kaže v različnih stilih črk, v različnih velikostih« in »premajhni, da bi mogli učinkovati«. Nasprotno so prireditelji Popevke 80 zidove polepili z lepaki na neprimeren in napadalen način ter jih tudi poškodovali.²⁹

Kongresni oddelek je moral najprej doma, a predvsem v tujini predstaviti Ljubljano in CD kot privlačno kongresno destinacijo z vso potrebno infrastrukturo.³⁰ Kongresni oddelek se je kmalu vključil v Kongresni urad Jugoslavije in začel nastopati na mednarodnem kongresnem trgu. Pojavljal se je na kongresnih borzah v Evropi in Severni Ameriki ter postal član mednarodnih kongre-

²⁵ Humer: Za ščepec spominčic, str. 40.

²⁶ Rotovnik: Zgodba s srečnim koncem se nadaljuje, str. 17.

²⁷ Zakrajšek: CD in slovenska kongresna dejavnost sta nastajali skupaj, str. 147.

²⁸ SI_ZAL_LJU/0249, Cankarjev dom, Ljubljana, t. e. 5, p. e. 28. Gl. tudi 15. kongres jugoslovanskih kirurgov. V: *Delo*, 23. 9. 1980.

²⁹ SI_ZAL_LJU/0249, Cankarjev dom, Ljubljana t. e. 39, Napisi v Kulturnem domu Ivan Cankar: dopis Martina Lorbarja direktorju Miru Kertu, 13. 10. 1980.

³⁰ Zakrajšek: CD in slovenska kongresna dejavnost sta nastajali skupaj, str. 147.

snih organizacij. Vodilni ljudje v CD so nenehno skrbeli za optimalno razmerje med kulturno-umetniško in kongresno dejavnostjo v hiši.³¹

Sezona 1982/83

Velika dvorana, ki naj bi zagotavljala vrhunske koncerte, še ni bila dokončana (težave z odrom) in so jo lahko uporabljali le v omejenem obsegu. To je pomenilo, da so morali ljubitelji velikih scenskih predstav ali oper še vedno v tujino ali vsaj v Zagreb. Kljub pomanjkljivostim je do slavnostnega uradnega prvega koncerta v veliki dvorani CD prišlo že na začetku sezone, 23. septembra 1982, z neposrednim prenosom po televiziji.³² Izvajalci in repertoar so bili simbolno v celoti slovenski, z izjemo organista Željka Marasovića, ki je prišel iz Zagreba. Orkestru Slovenske filharmonije je dirigiral Uroš Lajovic, ki je nastajanje dvorane spremljal kot svetovalec za akustiko. Na koncertu so izvajali dela Janeza Dolarja, Matije Bravničarja, Marijana Kozine, Pavla Šivica in Primoža Ramovša.

Od septembra 1982 do konca avgusta 1983 se je v Cankarjevem domu odvijalo 545 kulturno-umetniških prireditev (med njimi 33 razstav), ki jih je obiskalo skupno 314.040 ljudi. Postal je živahno (jugoslovansko) kongresno središče z mednarodnimi povezavami (132 kongresnih prireditev z 28.380 udeleženci).³³ Kljub začetnemu uspehu so se ob pregledu sezone bali, da utegne hiša brez dobro načrtovanega programa v prihodnjih letih zapasti v zaspanost in provincialnost.

Tudi v programskem smislu se je pokazala potreba po razširitvi lastne umetniške produkcije. To je pomenilo razširitev kroga zunanjih sodelavcev in poglobitev posameznih programskih sklopov, zlasti z novimi oblikami ljubiteljske in mladinske kulture (multimedija). To sovpada z novimi kulturnimi trendi na začetku 80. let, ko je svoj veliki pohod začela video kultura. Kamere in videorekorderji so zaradi dokaj dostopnih cen (v primerjavi s klasično filmsko tehnologijo) ponudili nove možnosti ustvarjalnosti splošne populacije. Prizadevanja snovalcev programa CD so tekla tudi v smislu približevanja kulture mladostnikom, to je tistim, ki na kulturni trg šele vstopajo. V mislih so imeli posebne programe za srednješolsko mladino, ki bi v okviru »šolskega kulturnega dne« obiskala Cankarjev dom ter si v njem ogledala aktualno razstavo in plesno, gledališko ali filmsko predstavo.

Če naj bi Cankarjev dom opravljala tudi vseslovensko povezovalno vlogo na področju kulture, bi morale biti njegove vsebine dostopne tudi tistim v oddaljenih koncih Slovenije. To bi dosegli v sodelovanju z RTV Ljubljana z neposrednimi prenosi gledaliških in koncertnih predstav. Obogatitev bi bila obojestranska, saj bi kakovostna tehnična oprema omogočila pripravo zahtevnejših programov. Navsezadnje je bila RTV Ljubljana tudi ena od osemnajstih podpisnic družbenega dogovora o ustanovitvi in izgradnji CD ter je imela status njegove ustanoviteljice.³⁴

Razširitev programa je bila potrebna tudi v časovnem smislu. Kulturno-umetniško ponudbo naj bi razširili na čim več sobot, nedelj in praznikov, a tudi v pregovorno kulturno puste poletne mesece. To naj bi šlo v korak s težnjami turistične ponudbe Ljubljane: po smelih načrtih naj bi bil Cankarjev dom odprt »vsak dan in ob vsakem času«.³⁵

³¹ Račič: Nič se ne zgodi čez noč, str. 147.

³² Mihelčič: Slovenska glasba odprla vrata velike dvorane. V: *Delo*, 25. 9. 1982, št. 224, str. 2.

³³ Aktualna vprašanja dokončanja gradnje in nadaljnjega razvoja Cankarjevega doma. V: *Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije*, 16. 1. 1984, Uvod, s. pag.

³⁴ Aktualna vprašanja dokončanja gradnje in nadaljnjega razvoja Cankarjevega doma. V: *Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije*, 16. 1. 1984, str. 75–76.

³⁵ Prav tam, str. 73.

Kongresna dejavnost v letu 1983 je zajemala organiziranje kongresov, konferenc, zborov, seminarjev, simpozijev, sej, sestankov, obletnic, podelitev nagrad, sprejemov, tiskovnih konferenc, modnih revij in plesa. Tudi tu se je pokazala znana težava: organizacijska razdrobljenost, ker v Sloveniji ni bilo enotne kongresne ponudbe. Turistične agencije so v boju za devizami posegale tudi v organiziranje mednarodnih kongresnih prireditev. Kadar je agencija v posel vključila tudi Cankarjev dom (tj. organizirala kongres v njegovih prostorih in mu prepustila notranjo izvedbo), ta v tem ni videl posebne težave. Vendar se je zapletlo, kadar sta se agencija in Cankarjev dom – ne da bi vedela eden za drugega – pogajala za isti posel. Seveda so bile agencije zaradi utečene dejavnosti in že vzpostavljenih mednarodnih povezav v znatni prednosti, medtem ko so zaradi narave svojega dela razpolagale tudi s kapitalom in z devizami. Zaradi majhnosti Slovenije je bilo gostom priročno obiskati še kak turistični kraj, npr. Bled, a gorenjska avtocesta je bila šele v izgradnji. Ljubljana je tujce navduševala s svojo ljubkostjo in geografsko lego, vendar so bili precej razočarani nad kakovostjo hotelske namestitve. Edini spodoben hotel se jim je zdel Holiday Inn na stičišču Miklošičeve in Nazorjeve ulice (danes Grand Hotel Union), ki je imel za potrebe večjega kongresa premajhne nastanitvene kapacitete. Zato je Cankarjev dom predlagal sklenitev samoupravnega sporazuma, ki bi predstavljal podlago za sodelovanje različnih podjetij za celovito kongresno-turistično ponudbo: hotelov, prevoznikov, gostincev in trgovcev.³⁶

V Cankarjevem domu so z zadovoljstvom ugotavljali, da kongresna dejavnost prav nič ne moti kulturnega življenja, čeprav potekata vzporedno. Nasprotno, kongresno dogajanje so zdaj precej lažje nadgradili s spremljevalnimi kulturnimi elementi. Direktor Rotovnik je dejal, da »gre za posrečeno sožitje obeh dejavnosti«. ³⁷ V *Poročevalcu kulturne skupnosti Slovenije* z začetka leta 1984 je mogoče prebrati obžalovanje, da niso trženja kongresov začeli že ob začetku gradnje, ampak šele na dan začetka obratovanja leta 1981. Konec leta 1983 so imeli za štiriletno obdobje, torej do oktobra 1987, že dogovorjenih 24 kongresov, simpozijev, srečanj ali posvetovanj in očitno je bilo, da so si jih želeli še več.³⁸ Pričakovali so, da bo CD na ta način lahko začel vračati sredstva, ki so bila vložena v njegovo gradnjo. Kongres s približno 700 udeleženci je lahko gostincem, hotelirjem, trgovcem, obrtnikom, torej vsem, ki kakor koli skrbijo za udeležence, prinesel približno 600.000 dolarjev deviznega priliva. Vendar prav dobro usklajenega sodelovanja med temi deležniki (še) ni bilo. Organiziranje kongresa je namreč le en del zgodbe, šele v sodelovanju z drugimi dejavnostmi je mogoče organizirati kongres, ki bo udeležencem nudil prijetno bivanje v mestu. V Cankarjevem domu so razmišljali o posebnem samoupravnem sporazumu o takem »dohodkovnem povezovanju«.

CD je v tem primeru torej lahko veljal tudi za neke vrste izvoznika.³⁹ Zunanjetrgovinski posli CD so zajemali zaračunavanje najema dvoran in prodajo spremljevalnih storitev tujim organizatorjem ter pri mednarodnih kongresih zbiranje kotizacije v devizah in zastopanje tujih podjetij – proizvajalk aparatov za simultano prevajanje, konferenčnih in glasovalnih sistemov ter dajanje teh v najem drugim na jugoslovanskem trgu. Vendar je bila za izvrševanje zunanjetrgovinske dejavnosti nujna pridobitev soglasja za vpis v sodni register za opravljanje poslov zunanjetrgovinskega prometa. Soglasje je izdajal Republiški komite za ekonomske odnose s tujino. Vendar to ni bilo mogoče, ker Cankarjev dom kot samostojna delovna organizacija sploh še ni bil konstituiran. Zato so na

³⁶ Aktualna vprašanja dokončanja gradnje in nadaljnega razvoja Cankarjevega doma. V: *Poročevalcu Kulturne skupnosti Slovenije*, 16. 1. 1984, str. 78–79.

³⁷ Keršmanc: Sožitje med kulturno in kongresno dejavnostjo. V: *Dnevnik*, 24. 3. 1984.

³⁸ Aktualna vprašanja dokončanja gradnje in nadaljnega razvoja Cankarjevega doma. V: *Poročevalcu Kulturne skupnosti Slovenije*, 16. 1. 1984, str. 79.

³⁹ Keršmanc: Sožitje med kulturno in kongresno dejavnostjo. V: *Dnevnik*, 24. 3. 1984.



Cankarjev dom z vhodom iz Prešernove ceste, poleg stoji stolpnica TR3, 80. leta 20. stoletja

(Vir: SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka, G7-001-086)

seji Sveta CD 28. februarja 1983 sprejeli sklep o pridobitvi začasne zunanjetrgovinske registracije in takojšnjem začetku postopkov, potrebnih za ustanovitev delovne organizacije Cankarjev dom.⁴⁰

Najti svoje mesto pod soncem

V prvih letih obratovanja so se pokazali presežki, a tudi pomanjkljivosti arhitekture in opreme. Oblikovanje ustaljenega delovnega procesa je prinašalo zaposlenim nemalo težav. »Z vseh vetrov« sestavljeni delovni kolektiv, ki je šele ugotavljal svoje sposobnosti in zmogljivosti, se je spopadal s snovanjem programa, ki je moral biti prilagojen trenutnim tehničnim zmožnostim hiše.

Da bi vse teklo, kot je treba, so na zboru delavcev februarja sklenili dogovor o dodatnem delu, ki naj bi ga celoten kolektiv opravil v letu 1983 kot prostovoljni prispevek delovni organizaciji v težkem finančnem položaju. Dogovorili so se za skupno 10.000 prostovoljnih ur, ki jih bodo oddelali v organiziranih akcijah izven rednega delovnega časa.⁴¹

Kolektiv je leto 1983 res zaključil z rezultati, ki so presegli pričakovanja. Skupno so našli dobrega pol milijona obiskovalcev. S 793 kulturno-umetniškimi predstavami so v primerjavi z letom poprej (446) dosegli indeks porasta 178, medtem ko je porast na kongresnem področju s 156 prireditvami znašal

⁴⁰ Sklepi 3. seje Cankarjevega doma, ki je bila 28. 2. 1983. V: *Bilten CD 1* (1984), št. 1.

⁴¹ Sklepi zbora delavcev Cankarjevega doma, ki je bil v petek, 25. februarja in v ponedeljek, 28. februarja 1983 v Okrogli dvorani. V: *Bilten CD 1* (1984), št. 1.

124 enot. Mladi kolektiv je poleg rednega dela oddelal sedem tisoč ur brez finančnega nadomestila ali dodeljenih prostih dni ter 1.802 uri prostovoljnega dela. Plače naj ne bi bile pretirano visoke, razmerje med plačo čistilke in direktorja je znašalo 1:2,8.⁴²

Na glasbenem področju se je dejavnost nove kulturne hiše v veliki meri prekrivala s tisto, ki jo je že 30 let utečeno in uspešno prakticirala Prireditvena poslovalnica Festival (danes javni zavod Festival Ljubljana). Cankarjev dom je razmišljal o združitvi obeh zavodov v enega, z utemeljitvijo, da je v Sloveniji relativno malo kadra, ki je usposobljen za prireditveno in posredniško dejavnost. Bali so se, da se bo dejavnost Festivala v Cankarjevem domu zgolj podvajala, medtem ko razširitve in napredka kakovosti vsaj v začetnem obdobju ni bilo mogoče pričakovati. Združitve obeh institucij v enoten zavod so javno predlagali na zboru Ljubljanske kulturne skupnosti marca 1983. Junija 1983 je Svet Cankarjevega doma sprejel sklep, da predlaga »*Ljubljanskemu Festivalu, da se čimprej z vsemi svojimi kadri, vsemi svojimi dejavnostmi, vsem svojim ugledom in sredstvi udruži v Cankarjev dom,*« medtem ko bo CD v ta namen ustanovil poseben oddelek za posredniško dejavnost.⁴³ Na temelju tega sklepa so Festivalu poslali uradno pobudo za pripravo elaborata o ekonomski in programski upravičenosti tega koraka, vendar do januarja 1984 od Festivala niso prejeli (pozitivnega) odgovora.⁴⁴

Nekaj več maneverskega prostora je CD našel **na področju video produkcije**. Video kultura je zaradi izrednega razvoja, ki ga je v zadnjih petih letih doživela video tehnika, že preplavila Zahod. Seveda so valovi pljusknili tudi v slovensko pop kulturo, šolstvo, znanost in gospodarstvo. A na kakšen način novi medij umestiti v slovensko kulturno okolje? Ustanovitev posebnega zavoda za video umetnost se je zdela nespametna, ker bi se z drobitvijo ustanov dejavnost in stroški le podvajali – zelo verjetno so se tudi bali podobne situacije kot s Festivalom. Cankarjev dom, ki se je imel za vsestransko in v prihodnosti vodilno kulturno ustanovo, je predstavil zamisel o ustanovitvi posebnega **Slovenskega video centra** kot sestavnega dela Cankarjevega doma.⁴⁵ CD namreč v prvih letih delovanja svoje video opreme sploh ni imel, ampak jo je najemal. Ob nakupu lastne so morali paziti, da bo združljiva s televizijsko tehniko, saj se je predvidevalo tesno sodelovanje z RTV. Postopek nabave ni bil problematičen, a opremo je bilo treba uvoziti iz tujine in za dragocene devize. Visokokakovostni aparati so bili glede na jugoslovansko klavirno ekonomsko zmogljivost izjemno dragi. Poleg tega je tehnika napredovala s tako hitrostjo, da je bilo jasno, da jo bo treba obnavljati na nekaj let. Razdrobljenost video ustanov bi se torej maščevala večkratno, saj nobeden od zavodov ne bi bil sposoben v polnosti opravljati svojega poslanstva na najvišji kakovostni ravni. Zamišljeno je bilo, da bi posamezni »subjekti« za vsakodnevno uporabo lahko nabavili manj zahtevno lastno opremo, npr. kamere, magnetoskope, video projektorje, video rekorderje in velike zaslone za predvajanje kaset (wide-screene). Drago opremo, katere izraba nikoli ne bi mogla upravičiti finančnega vložka nekega manjšega zavoda, bi nabavil Slovenski video center in bi bila skupna. Interes za nekakšno video središče v Cankarjevem domu je izkazala tudi RTV Ljubljana. Obe hiši bi sodelovali (pravzaprav bi se dopolnjevali) predvsem na dveh področjih. Cankarjev dom oziroma Slovenski video center bi s svojimi aparaturami posnel predstavo, medtem ko bi RTV posnetek le presnela in ga nato s pomočjo televizijskega programa posredovala svojim gledalcem. RTV bi tako sprostil že tako in tako prezasedene reportažne avtomobile in snemalne ekipe.

⁴² Zajetni koraki Cankarjevega doma. V: *Dogovori* 12 (1984), marec 1984. Gl. tudi Anderle: Delegati pred odločitvijo. Lani pol milijona ljudi v Cankarjevem domu. V: *Dnevnik*, 13. 3. 1984.

⁴³ Sklepi 4. seje Cankarjevega doma, ki je bila 13. 6. 1983. V: *Bilten CD* 1 (1984), št. 1.

⁴⁴ Aktualna vprašanja dokončanja gradnje in nadaljnega razvoja Cankarjevega doma. V: *Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije*, 16. 1. 1984, str. 75.

⁴⁵ Prav tam, str. 76–77.

Televizija Ljubljana je imela v svojem sklopu tudi poseben **TOZD Kasetna produkcija RTV Ljubljana**, ki je imel v Sloveniji in Jugoslaviji že razvit marketing in prodajo. Ta bi od Cankarjevega doma prevzel video matrice ter nato iz njih razmnožil video kasete in jih ponudil v prodajo.

Uporaba in proizvodnja video kaset je bila namenjena v umetnostne, turistične, gospodarske, znanstvene, izobraževalne in narodnozavedne namene. Zdele so se odlični medij za krepitev stikov z zdomci in zamejci, saj bi jih na ta način lahko učinkovito seznanjali z novostmi v matični domovini. Kasete bi splošno javnost seznanjale z novimi znanstvenimi in tehničnimi spoznanji, medtem ko bi v šolah posodobile izobraževalni proces. Navsezadnje bi z njimi obogatili tudi turistično, a zlasti kongresno dejavnost. Prav v kongresni panogi je video ponudba bliskovito postala standard, zato so bile hiše, ki niso imele na voljo video središča, za organizatorje nezanimive. Še tako ugodna lokacija in primerni prostori brez možnosti videa so pomenili nekonkurenčnost in izgubo prihodka. Nadalje so zagovorniki video središča izpostavili tudi izobraževanje prihodnjih režiserjev, študentov Akademije za gledališče, radio, film in televizijo, kajti na RTV Ljubljana je pogosto primanjkovalo prostih terminov za vaje kamermanov, montažerjev in tehničnega kadra.

Vsekakor so se na začetku 80. let odprla številna vprašanja glede organiziranosti v slovenski kulturi, sploh ker je to neposredno zadevalo poslovno konkurenco in višino dodeljenih javnih financ. Nedvomno je CD kot novinec porušil dotedanja razmerja med obstoječimi ustanovami, najbolj zaradi svojih ogromnih prostorskih, tehničnih in organizacijskih zmogljivosti. Med kulturniki so se začeli pojavljati očitki, da CD predstavlja nekakšno »imperialistično moč«, ki se razvija le na račun že uveljavljenih institucij. Razprave so potekale pri **Odboru za skladen razvoj kulturnih dejavnosti** pri Kulturni skupnosti Slovenije, kjer so neljubljanski kulturniki že pred gradnjo Cankarjevega doma izražali pomisleke o smotrnosti ene velike osrednje kulturne hiše, medtem ko preostala Slovenija trpi splošno kulturno pomanjkanje. Na vprašanje, kdo zdaj predstavlja alternativo, Cankarjev dom ali (ljubljske) institucije z dolgoletnim delom in prakso, se je Cankarjev dom branil, da je v nasprotju z uveljavljenimi ustanovami, ki zasledujejo skoraj izključno elitistično kulturo in umetnost, CD odprt tudi za marginalizirane oblike kulture. Kot primer je direktor Rotovnik navedel prireditve video arta, sodelovanje s studiem mladih igralcev in literarne večere.⁴⁶ O nujnosti vključevanja moderne zabavne glasbe v program CD je na seji Sveta CD 27. septembra 1983 govoril tudi predsednik Jože Humar. Sklicujoč se na »mlade strokovnjake, ki se zbirajo okrog Radia Študent« je priporočal, da bi v CD vendarle vabili le splošno poznane izvajalce, ki so vedno v špici interesa, in ne nekih muh enodnevnih, ki so šele na poti prepoznavnosti.⁴⁷ Nekaj mesecev pred tem je Svet sprejel tudi predlog, da se bodo odslej v CD lahko organizirali družabni plesi in prireditve. Seveda ne iz kulturno-umetniških razlogov, ampak zgolj kot vir prepotrebne dohodka. S tem so pričakovali obisk novega, a popolnoma drugačnega segmenta obiskovalcev, ker umetnost in kultura v tem primeru seveda nista bili glavni razlog obiska. In to je bil tudi glavni pomislek, saj bi ob morebitnem škandalu CD tvegali okrnitev mukoma pridobljenega ugleda. Zato so se trije člani Sveta glasovanja vzdržali, medtem ko je ostalih 13 predlog podprlo, vendar s pridržkom, da se odloča o vsaki prireditvi posebej. Na isti seji so tudi povišali cene vstopnic za prireditve zabavne glasbe, rocka, punka in nove glasbe v izvedbi slovenskih in jugoslovanskih skupin.⁴⁸

⁴⁶ Strehovec: O položaju Cankarjevega doma v naši celotni kulturi. V: *Delo*, 21. 3. 1984; Strehovec: Vloga Cankarjevega doma pri izmenjavi programov. V: *Delo*, 20. 3. 1984.

⁴⁷ Sklepi 6. seje Sveta Cankarjevega doma, ki je bila dne 27. 9. 1983: Razprava o osnutku kulturno-umetniškega programa Cankarjevega doma za leto 1984 /prepis iz magnetofonskega traku/. V: *Bilten CD 1* (1984), št. 1.

⁴⁸ Sklepi 2. seje Cankarjevega doma, ki je bila 12. 1. 1983. V: *Bilten CD 1* (1984), št. 1.

Jazz, rock, pop in druge moderne glasbene zvrsti so se v naslednjih letih čudovito vključile v program CD. Predstavljam si, da so producenti dobro razmislili o občinstvu, ki ga »s seboj pripelje« posamezen izvajalec. Škandalov ni bilo, vsaj javnost s tem ni bila seznanjena. Jani Kovačič, ki je bil v 80. producent za to glasbo, se je kasneje spominjal, da je bilo v tem delu veliko prijetnega, a še več nervoze. Šlo je namreč za prireditve, s kakršnimi se prej niso srečevali: *»Tehnična služba se je večinoma prvič srečala z zahtevami scrkljanih zahodnih umetnikov«.*⁴⁹ Naprave niso dohajale zahtev modernih žanrov, in še večina prireditev je bila enkratnih, kar je zahtevalo dobro usklajeno tehnično ekipo. *»To stalno postavljanje in podiranje scene ter luči zahtevajo ogromno napora in preden je to postalo rutina, se je prelilo precej hude krvi in porabilo ogromno časa na vseh mogočih sestankih.«*⁵⁰

Po drugi strani je CD skrbel za organizacijo komercialnih koncertov, ki so se sicer odvijali drugje in so se z inkasom pokrili sami ter po možnosti celo ustvarili dohodek. Začetki so bili težavni in prvi dve leti zabavnoglasbeni program ni prinašal dobička. Poslovno leto 1981 se je končalo z izgubo, k čemur je pripomoglo tudi nekaj odpadlih koncertov. Zaradi zamude letala so npr. morali za tri dni prestaviti koncert angleške skupine Matchbox, zaradi letalske nesreče na Korziki je odpadel koncert ansambla Buldožer. Turneja primorske skupine Kameleoni je bila prekinjena zaradi prometne nesreče, v kateri je bilo uničene več kot polovica tehnične opreme. Takrat so v CD začasno – zaradi finančnega tveganja – prekinili z organizacijo komercialnih koncertov. Težava je bila tudi občasno slaba obiskanost, nad čemer so tožile tudi druge jugoslovanske agencije ob koncertih Paca de Lucie, Eltona Johna in Divljih jagod. To so pripisovali slabi kupni moči prebivalstva.⁵¹ Z novim direktorjem Rotovnikom je organizacija popularnih koncertov ponovno oživela, tako da je leto 1983 končno prineslo pozitivne številke tudi na tem področju. V naslednjih letih smo Slovenci lahko na domačih tleh uživali v koncertih svetovno znanih skupin Dire Straits, Uriah Heep, The Clash, Girlschool ter kitaristov Bo Didleya in Alvina Leeja.

Začetki računalniške dobe

Nekako istočasno so se tudi v vsakdanjem življenju začeli pojavljati računalniki. Potrebe po računalniško vodenem poslovanju so se pokazale hitro in naraščale z rastjo števila prireditev. Na začetku poslovanja so večino opravil v kulturnem in kongresnem sektorju vodili z ročno vodenimi evidencami, spiski, katalogi in opomniki. Domnevali so, da bodo na višku sezone vsakodnevno v prodaji vstopnice za 20–30 različnih prireditev, a kadar se bo istočasno odvijal še kongres z recimo 1.500 udeleženci, bo zadeva postala neobvladljiva. Najprej se je pokazala potreba po računalniški prodaji vstopnic, katerih število je naraščalo in so ponarejevalcem predstavljale lahek zaslužek. Računalniška prodaja in obdelava vstopnic naj bi omogočali pregled nad prodajo in preprečevali ponarejanje.

Sezona 1983/84 – gradnja se zaključuje

Z zaključkom sezone 1983/84 je CD že postal najpomembnejše kulturno prizorišče na Slovenskem in skoraj podeseteril kulturno ponudbo. Na za-

⁴⁹ Kovačič: Corps diplomatique (CD), str. 126.

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ SI_ZAL_LJU/0249, Cankarjev dom, Ljubljana, t. e. 12, p. e. 96, 13. seja Sveta CD s prilogami, 14. 1. 1985: Izjava Sreča Mihelčiča, 28. 9. 1984.

četku leta 1984 je bila zgradba Cankarjevega doma že dokončana. Vendar je bil v tehničnem in kadrovskem smislu CD še v nastajanju. Čeprav je bilo v stavbo »vzidanih« 250 milijard dinarjev,⁵² so bile nekatere tehnične in organizacijsko-poslovne pomanjkljivosti očitne. Velika dvorana (danes Gallusova dvorana) je bila tista, ki so jo najbolj nestrpno pričakovali in zaradi katere so dom sploh začeli graditi. Vendar oder v njej na začetku sezone še vedno ni bil dokončan, tako da so vsi koncerti in druge prireditve potekali pred železno zaveso.⁵³ Vzrok zamude je bila napačna izbira izdelovalca odrske tehnike, ki je vključevala hidravlična dvigala, dvizne ploščadi, vrteče odre, vrvišča, mostove itd. Prepozno se je izkazalo, da londonsko podjetje Tele Stage, ki naj bi oder zgradilo, sploh ni bilo zmožno postaviti odra z lastnostmi, zapisanimi v pogodbi.⁵⁴ Po drugi strani so bile v dvorani že postavljene vrhunske orgle, a so manjkali koncertni klavirji, zaradi česar je trpel program komorne glasbe.⁵⁵ Pogrešali so tudi dobro opremljen video studio s sodobnimi napravami. Orgle s štirimi manuali in 73 registri iz berlinske orgelske delavnice Karla Schukeja so stale milijon in pol nemških mark. Izdelane so bile že v letu 1981, a so skoraj dve leti stale razstavljene v skladišču. Vzrok je bila konstrukcija stropa Velike dvorane. Bali so se, da je stabilnost stropa za tako močan inštrument prešibka in bi ob fortissimo (»tutti«) igranju lahko stropne plošče popadale na tla. Zato je bilo treba strop še pred postavitvijo orgel ojačati s posebno maso, ki mu je dala potrebno stabilnost in odbojnost. Schukejevi mojstri so nato orgle uglaševali še nadaljnje tri mesece, praktično vsako noč od 22. ure zvečer do 6. ure zjutraj, ko v okolici ni bilo motečih glasov. Izredno draga je bila tudi Philipsova snemalna oprema, a je tako za orgle kot za Philipsovo opremo predsednik zveznega izvršnega sveta SFRJ Veselin Đuranović izdal dovoljenje, da se smeta uvoziti brez carinskih dajatev.⁵⁶

Cankarjev dom tudi še ni imel dodelane grafične celostne podobe, pod katero bi izpolnjeval »vse naloge po temeljni programski zasnovi, ki mu je bila že pred nekaj leti v demokratičnem postopku določena«. ⁵⁷ Glede celostne podobe so sicer razpisali interni razpis, a je bil v javnosti deležen kritike, ker natečaj ni bil javen.

Glavni vzrok so bile seveda finance. V času gradnje se je družbeno-ekonomski položaj v državi znatno poslabšal, tako da je za dokončanje celotnega projekta manjkalo še petnajst, morda celo še nekaj več odstotkov. Kot nekakšno opravičilo se zdi navedba v *Poročevalcu Kulturne skupnosti Slovenije* z dne 16. januarja 1984, da primanjkljaj ni plod neracionalne porabe sredstev ali odstopanja od programa gradnje, temveč je »izključno posledica dejstva, da so se od trenutka, ko so bili najeti tuji krediti pa do danes, tečajne razlike povečale za 3 krat, skladno z njima pa tudi obresti. V tem leži tudi razlog, da dom še ni v celoti dograjen in opremljen, kot je bilo načrtovano.«⁵⁸ Seveda je spričo pomanjkanja financ trpel tudi prireditveni program. CD-ju niso odobrili dodatnih sredstev, čeprav je potreboval več. Odpovedati so se morali 40 milijonom za amortizacijo, medtem ko je po vodi splavala tudi misel, da bi Kulturna skupnost Slovenije odplačala celoten devizni dolg (pribl. 80 milijonov). Skrb je vzbujalo tudi dejstvo, da se bodo naslednje leto, ko bo začel delovati veliki oder, stroški za program še podvojili.⁵⁹

⁵² To bi po takratnem tečaju zneslo 4,6 milijarde zahodnonemških mark (DEM) oziroma danes dobrih 5 milijard evrov.

⁵³ Sklepi 5. seje Cankarjevega doma, ki je bila dne 27. 6. 1983. V: *Bilten CD* 1 (1984), št. 1.

⁵⁴ Knez: Moje služenje pri pripravi in gradnji Cankarjevega doma, str. 30.

⁵⁵ Sklepi 5. seje Cankarjevega doma, ki je bila dne 27. 6. 1983. V: *Bilten CD* 1 (1984), št. 1.

⁵⁶ Po besedah Mira Kerta 15. 6. 2023 (Marjana Kos).

⁵⁷ Aktualna vprašanja dokončanja gradnje in nadaljnjega razvoja Cankarjevega doma. V: *Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije*, str. 71.

⁵⁸ Prav tam, str. 72.

⁵⁹ Sosič: Cankarjev dom: Letos še gre, kaj pa bo prihodnje leto? V: *Delo*, 22. 3. 1984.

Na seji Sveta CD 27. septembra 1983 so v 4. točki obravnavali »odprta vprašanja dokončanja gradnje in nadaljnega razvoja Cankarjevega doma«, ki so šla potem v nadaljnjo obravnavo v Skupščino mesta Ljubljane in Ljubljansko kulturno skupnost. V razpravi so delegati izoblikovali naslednja stališča:

- čim prej se je treba dogovoriti, na kakšen način zagotoviti sredstva za vračanje domačih in tujih kreditov;
- ideja, da se bodo sredstva za vračanje tujih kreditov vzela iz sredstev za amortizacijo, ni sprejemljiva;
- čim prej je treba dokončati prostore, ki so še v gradnji. Dokler niso polno funkcionalni, njihovo trženje ni sprejemljivo;
- v soglasju s TV Ljubljana in z drugimi zainteresiranimi organizacijami naj čim prej začne delovati video center. Vendar naj ta ne predstavlja zgolj tehnične opreme, ampak naj bo del programa CD in drugih deležnikov v slovenskem kulturnem dogajanju.⁶⁰

Tudi pri oblikovanju kulturno-umetniškega programa za leto 1984 so jasno izpostavili napotke za čim uspešnejše poslovanje. V prednosti naj bodo prireditve, ki so v finančnem smislu predvsem stvar drugih ustanov. Prirejajo naj se, kolikor je mogoče, visokokakovostne prireditve, za katere niso predvidena sredstva v kulturnih skupnostih. Te so običajno privabile veliko število obiskovalcev, medtem ko so v načrtu imeli še zvišanje cen vstopnic. Glede zaposlovanja manjkajočega kadra je obveljalo, naj se zaposluje predvsem kader, katerega znanje bo prispevalo k povečanju prihodka ali vsaj zmanjšanju obstoječih stroškov. Vendar so vseeno morali vzeti v obzir še dejstvo, da bo treba še pravočasno zagotoviti dodatne kadre, ko bo veliki oder začel delovati v polnosti. Za to leto sicer na njem še niso načrtovali lastne produkcije, ker so morale biti prve predstave bolj testne narave, z namenom preizkusa delovanja in zmogljivosti odra.⁶¹

Končno Bernstein

Obiskovalci se s pomanjkljivostmi dvoran in storitev niso obremenjevali. Pomembno je bilo, da so bili užitki v vrhunski glasbi, dotlej dostopni le v tujini, zdaj na voljo doma. Vstopnice so šle za med in glas o imenitnih ljubljanskih prireditvah se je razširil po celotni tedanji državi. Beograjski dnevnik *Politika* je marca 1984 objavil članek, v katerem je hvalil dosežke novega slovenskega kulturnega središča. Vstopnice za koncert dunajskih filharmonikov, ki ga je avtorica članka obiskala nekaj dni pred objavo, resda niso bile poceni – za eno je bilo treba odšteti »astronomskih tisoč dinarjev«⁶² –, a je hkrati priznala, da svetovnih mojstrov nikjer ni mogoče slišati ceneje.⁶³ Avtorica je še poudarila, da je vsaka bojazen za pomanjkanje občinstva odveč, saj se zanimanje poslušalcev za posamezen koncert šteje v več tisočih. Res je dvajset let kasneje v jubilejnem zborniku CD mogoče brati, da so v 25 letih obratovanja prodali 4,4 milijona vstopnic za kulturno-umetniške prireditve.⁶⁴

Novo koncertno dvorano so opazili tudi izvajalci. Ivo Pogorelić, ki je postal iz leta v leto slavnejši, je oktobra 1983 v trenutku razprodal pet recitalov.⁶⁵ Mesec dni kasneje je v CD-ju gostoval bavarski radijski simfonični orkester s

⁶⁰ SI_ZAL_LJU/0249, Cankarjev dom, Ljubljana, t. e. 11, p. e. 89, 6. seja Sveta Cankarjevega doma, 27. 9. 1983.

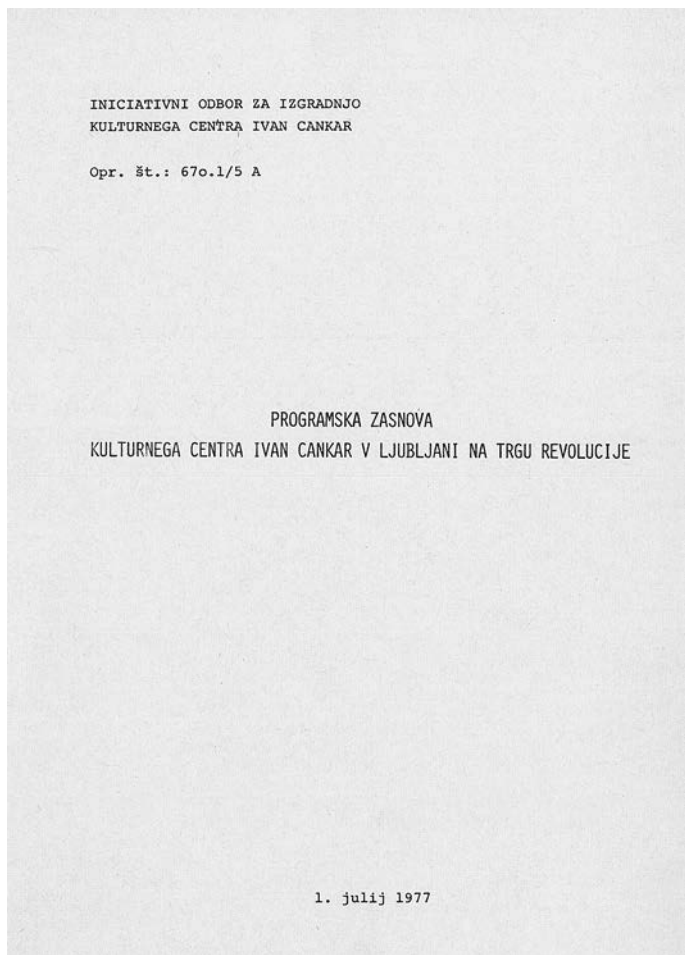
⁶¹ Sklepi 7. seje Cankarjevega doma, ki je bila dne 28. 12. 1983. Sklepi 8. seje Cankarjevega doma, ki je bila 28. 2. 1984. V: *Bilten CD 1* (1984), št. 1.

⁶² Povprečna plača v letu 1984 je bila po podatkih Statističnega urada RS in Banke Slovenije 27.762 dinarjev (gl. Razkrivamo: So bili včasih avtomobili res cenejši?: <https://avto-magazin.metropolitan.si/novice/razkrivamo-so-bili-vcasih-avtomobili-res-cenejsi/> (dostop: 15. 6. 2023).

⁶³ Damjanović: Dobri koncerti - dvorane pune. V: *Politika* (1984).

⁶⁴ *Zbornik ob 25-letnici Cankarjevega doma*, str. 82.

⁶⁵ *Delo*, 7. 11. 1983, št. 258, str. 6 in *Delo*, 09.11.1983, št. 260, str. 11.



Naslovna stran Programske zasnove Kulturnega centra Ivan Cankar na Trgu revolucije, 1977
(Vir: SI_ZAL_LJU/0249, Cankarjev dom, Ljubljana, t. e. 39)

slovitim dirigentom Leonardom Bernsteinom. A še preden so vstopnice prišle na trg, je Cankarjev dom za 1.400 sedežev v samo treh dneh prejel pet tisoč rezervacij. V tisočih so šteli tudi naivneže, ki so upali, da bodo vstopnico lahko kupili na prostem trgu brez rezervacije.⁶⁶ En telefonski klic ali dopis je namreč lahko pomenil rezervacijo več desetih kart naenkrat. Za koncert z Bernsteinom je npr. Lek Ljubljana želel 51 kart, glasbena šola Franc Šturm iz Šiške – 50, Mladinska knjiga – 50, Color Medvode – 47, Festival Ljubljana – 45, Kompas – 22, Hermes – 54, Viba film – 10, Fakulteta za strojništvo – 20, Slovenska filharmonija – 100, Inštitut za hmeljarstvo in pivovarstvo Žalec – 17, Klinični center Ljubljana – 30, sindikat Ljubljanske banke – 100, Petrol – 72, Tiskarna Ljudske pravice – 20, Komorni pevski zbor Škofja Loka – 50, Termika – 22, Kvarner ekspres – 12, Zavod za raziskavo materiala in konstrukcij – 40, Turistično društvo Tržič – 80, samo tretja rezervacija Krke Novo mesto – 70, Eta Cerčno – 100, Zveza kulturnih organizacij Idrija – 150 ... Neka gospa iz Slovenskih Konjic je želela 45 sokrajanov odpeljati na koncert kar s posebnim avtobusom, medtem ko je ravnatelj Kulturnega centra Velenje vljudno, a odločno zahteval 100 kart z naslednjimi besedami: »Vljudno prosimo, da nam pošljete 100 kom. vstopnic za koncert Bernsteina. Pripominjamo, da smo za te vstopnice zaprosili že z našim dopisom meseca junija letos in pričakujemo, da jih bomo dobili v takem številu.«⁶⁷

Rezervacije večjega števila vstopnic so bile sicer ustaljena praksa podjetij, ki so skušala slediti socialistični maksimi, da je treba delavskemu razredu ponuditi dostop do kulturnih dobrin. Podjetja so nato rezervirane vstopnice ponudila po ugodni ceni ali celo brezplačno kot »sindikalne karte«. Po drugi strani so vnaprejšnje rezervacije organizatorju zagotavljale dostojen obisk predstave in s tem zaslužek. S CD se je sodobna Ljubljana postavila ob bok velikim koncertnim hišam v Salzburgu, Münchnu, Milanu, Dunaju ipd., za katere so bile večletne čakalne vrste nekaj običajnega. Ob gostovanjih slavnih umetnikov je bil komercialni oddelek zasut z rezervacijami iz Slovenije in zamejstva in situacija se je začela ponavljati. Tik pred Bernsteinovim koncertom je bilo stanje v CD tako napeto, da se je direktor Rotovnik odločil, da v najbolj branem časniku *Delo* javno pojasni zadrego, v kateri so se znašli zaradi

⁶⁶ Zlobec: Slovenija je kratko malo ponorela zaradi koncerta Leonarda Bernsteina. V: *Delo*, 11. 11. 1983, št. 262, str. 10.

⁶⁷ Prav tam.

pomanjkanja vstopnic. Zatrnil je, da to zagotovo ni zadnja vrhunska predstava, in obljubil, da si bo Cankarjev dom tudi v prihodnje prizadeval za kakovostno ponudbo. Zgodbo z vstopnicami za Bernsteinov koncert so končali s salomonsko odločitvijo: polovico vstopnic so namenili prebivalcem Ljubljane in drugo polovico prebivalcem ostalih slovenskih krajev. Poleg tega so dali prednost tako v Ljubljani kot drugod delavcem s področja kulturnega ustvarjanja, zlasti glasbenega, večletnim abonentom simfoničnih koncertov in poslovnim sodelavcem Cankarjevega doma.⁶⁸ Ta odločitev je verjetno nekatere razočarala, saj je obisk koncerta za številne pomenil stvar prestiža in vzpon na lestvici statusnih simbolov.

Organizacija upravljanja

Zavod Kulturni dom Ivan Cankar v ustanavljanju (KDIC) je bil ustanovljen dne 16. marca 1978 z aktom o ustanovitvi delovne organizacije Kulturni dom Ivan Cankar. Dobri dve leti kasneje, 14. novembra 1980, so ga s sklepom preimenovali v Cankarjev dom, kulturni in kongresni center, Ljubljana.⁶⁹

Osrednji organ upravljanja je bil šestnajstčlanski **Svet Cankarjevega doma**. Na začetku so ga sestavljali izključno delegati ustanoviteljev, v letu 1983 že tudi delegati Cankarjevega doma. Svet Cankarjevega doma je sestavljalo osem članov iz vrst delavcev in osem članov – delegatov ustanovitelja. Ustanoviteljevi delegati so prihajali iz različnih družbeno-političnih organizacij, katerih delovanje je segalo na področje kulture: Skupščine mesta Ljubljana, Zveze kulturnih organizacij Slovenije, Skupščine občine Ljubljana-Center, Republiškega komiteja SZDL, Ljubljanske kulturne skupnosti, Kulturne skupnosti Slovenije, Mestne kulturne skupnosti ter neposrednih podpisnic (organizacij združenega dela) družbenega dogovora o izgradnji in financiranju KDIC. Predsednik Sveta je na prvi seji 25. novembra 1982 postal Jože Humar, namestnik predsednika Republiškega komiteja za kulturo.⁷⁰

Za pripravo, obravnavo in analizo kulturno umetniškega programa, ki ga je sicer potrjeval Svet CD, je bil pristojen **Programski svet Cankarjevega doma**. Sestavljen iz enajstih priznanih kulturnikov z različnih umetnostnih področij (Marko Munih, Stane Bernik, Branko Šömen, Manca Košir, Ksenija Hribar, Vasja Predan, Alenka Saksida, Tone Partljič, Bojan Štih, Ignac Kamenik, Jure Potokar) je Svetu predstavljal absolutno strokovno programsko pomoč.⁷¹

Programski svet je imel dodatno pomoč v osmih specializiranih svetovalnih telesih, imenovanih sosveti, za vsako posamezno kulturno-umetniško področje po eden: Sosvet za varstvo narave in kulturne dediščine; Sosvet za likovno dejavnost; Sosvet za plesno in baletno dejavnost; Sosvet za resno glasbo; Sosvet za zabavno glasbo in jazz; Sosvet za filmsko dejavnost; Sosvet za kulturno-vzgojni in družbeno-politični program; Sosvet za gledališko dejavnost. Programski svet in sosveti so bili iz razumljivih razlogov sestavljeni po načelu strokovnosti in ne po načelu delegiranja. Člani so izhajali iz posameznih kulturno-umetniških področij, ki so dobro poznali problematiko svojega področja in niso delovali v vlogi predstavnika neke institucije ali regije.⁷² V Sosvet za varstvo naravne in kulturne dediščine, ki mu je načeloval France Vardjan, so npr. imenovali tudi strokovnjaka arhivista dr. Jožeta Žontarja, direktorja Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Člani sosvetov za različne umetnostne zvrsti so bili npr. kore-

⁶⁸ Prav tam, str. 10.

⁶⁹ Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Cankarjev dom, kulturni in kongresni center. V: *Uradni list RS*, št. 87/2004, z dne 6. 8. 2004.

⁷⁰ Sklepi 1. seje Cankarjevega doma, ki je bila 25. 11. 1982. Priloga 1. V: *Bilten CD* 1 (1984), št. 1.

⁷¹ *Bilten CD* 1 (1984), št. 1, str. 4.

⁷² Sklepi 2. seje Cankarjevega doma, ki je bila 12. 1. 1983. V: *Bilten CD* 1 (1984), št. 1.

ogradi in plesalci Iko Otrin, Henrik Neubauer, Lidija Sotlar in Vojko Vidmar; likovniki Maksim Sedej, Metka Krašovec in Zoran Kržišnik; skladatelji in dirigenti Marko Munih, Uroš Lajovic, Daniel Škerl in Lovrenc Arnič; filmski ustvarjalci in kritiki Matjaž Klopčič, Bojan Kavčič, Rapa Šuklje in Jože Dolmark; gledališčniki in kritiki Tone Partljič, Matjaž Loboda, Andrej Inkret in Goran Schmidt; velikani iz sveta zabavne glasbe in jazza: Jure Robežnik, Lado Jakša, Mojmir Sepe, Tomaž Domicelj, Igor Vidmar ...⁷³

Vsi zaposleni v Cankarjevem domu so sestavljali **zbor delavcev**, ki vsaj v letu 1984 še ni imel take vloge, kot so jo imeli zbori delavcev v kulturnih ustanovah z dolgoletnim in utečenim delovanjem. Tako je večino nalog, ki pritičejo zboru delavcev, še nekaj časa opravljal Svet CD. Za **obveščanje delavcev Cankarjevega doma** je bila zadolžena osnovna organizacija sindikata. 5. maja 1984 je začel izhajati *BILTEN CD*. Kot so v uvodu zapisali, je to »prvi poskus sistematičnega obveščanja delavcev Cankarjevega doma«. ⁷⁴ Glasilo je sicer predstavljalo le enega od treh načinov medsebojnega obveščanja. Druga dva sta bila oglasne deske in sestanki (zbori) delavcev. Uredništvo Biltena je vodil odgovorni urednik, ki ga je izvolil izvršilni odbor OO ZS, medtem ko je vsaj en član uredništva bil tudi zadolžen za urejanje oglasnih desk.

Izvršilni organ Sveta CD je bila šestčlanska Komisija za delovna razmerja, od tega sta bila dva člana predstavnika ustanovitelja. Stanje zaposlenih v CD na dan 31. decembra 1983 je bilo 138 zaposlenih, tri mesece kasneje že 151 in na začetku 90. let kar 216.⁷⁵

Zaključek

100-letnico rojstva Ivana Cankarja naj bi Slovenci obeležili z ustrežno pomembnim dogodkom, gradnjo kulturnega središča na Trgu revolucije v Ljubljani. Osnovna zamisel je zajemala sklop večnamenskih dvoran s pripadajočo infrastrukturo, z osrednjo regionalno splošnoizobraževalno knjižnico in z novimi prostori za delavsko univerzo. Dvoranski del, ki je dobil začasno delovno ime Kulturni center Ivan Cankar (KCIC), je bil opredeljen kot skupna mestna in republiška investicija, medtem ko sta ostali dve bili predvsem naloga (in strošek) ljubljanske regije. Celoten projekt naj bi gradili v dveh fazah. Prva faza je predstavljala dvoranski kompleks, ki naj bi bil končan maja 1979. Zaradi ekonomsko-političnih razmer se je gradnja, predvsem notranje opremljanje, zavlekla za nekaj let. Osrednja knjižnica in delavska univerza nista dočakali niti načrtov, kaj šele realizacije.

Primopredajni zapisnik med Operativnim štabom in delovno organizacijo KDIC v ustanavljanju je bil podpisan 30. aprila 1984.⁷⁶ Bruto površine doma je 38.300 m² in neto uporabne površine 35.000 m² (13 različnih dvoran, dve preddverji, prostori za upravo in drugi manjši nujni prostori).⁷⁷

Pri projektantskih, gradbenih, obrtniških in komunalnih delih je sodelovalo več kot 200 podjetij. Samo večja gradbena dela je opravilo več tisoč delavcev, tehnikov in inženirjev.⁷⁸

Po finančni oceni je CD stal 107 milijonov DEM.⁷⁹ Za približno predstavbo,

⁷³ Seznam predsednikov in članov sosvetov. Priloga 2. V: *Bilten CD* 1 (1984), št. 1.

⁷⁴ *Bilten CD* 1 (1984), št. 1, str. 1.

⁷⁵ *Bilten CD* 1 (1984), št. 1, str. 5; Rotovnik: Stari smo 25 let, novi vsako sezono, str. 4.

⁷⁶ SI_ZAL_LJU/0249, Cankarjev dom, Ljubljana, t. e. 6, Primopredajni zapisnik med Operativnim štabom in delovno organizacijo KDIC v ustanavljanju, 30. 4. 1984.

⁷⁷ Zemljarič: Nastajanje in vrednote Cankarjevega doma, str. 26.

⁷⁸ Prav tam, str. 27.

⁷⁹ Rotovnik: Zgodba s srečnim koncem se nadaljuje, str. 18.

danes bi to zneslo približno 119 milijonov evrov.⁸⁰ Velik osebni angažma nekaterih snovalcev, a tudi vseh delovnih Slovencev (ne pozabimo na t. i. samoprисpevek za gradnjo CD!) so pripomogli, da je bilo središče dobro utečeno za vlogo, ki jo je imelo nekaj let kasneje v procesu slovenske osamosvojitve.

Šele leta po končanem projektu se je pokazalo, v kolikšni meri je CD izpolnil pričakovanja. Ob dvajsetletnici doma je CD izdal zbornik, v katerem so svoje spomine zapisali najpomembnejši akterji iz časov njegovega snovanja in delovnih začetkov. Pričakovano je večina zapisov pozitivna in navdihujoča, saj je človeški spomin naravnan tako, da omili ostrino neprijetnih dogodkov. Nekaj protiteži hvali so pisci vendarle nanizali, zlasti glede akustike v dvoranah in notranje opreme.⁸¹ Leta uporabe so sčasoma naredila svoje, zato je bil že tudi deležen nekaterih prenov.

Zlasti poleti 2011 so nekatere Ravnikarjeve originalne rešitve zamenjali ali prilagodili sodobnejšim in uporabnikom prijaznim trendom; tako so med drugim povišali strop v prvem preddverju, spremenili razsvetljavo, vgradili klimatske naprave, medtem ko so tapison zamenjali s parketom. To je v strokovni javnosti sprožilo vroče debate, v kolikšni meri se sme oziroma je sploh še primerno posegati v originalno delo arhitekta.⁸² Zato je novembra 2011 minister za kulturo začasno razglasil Cankarjev dom za spomenik državnega pomena.⁸³ Tri leta kasneje je vlada izdala odlok o razglasitvi celotnega območja Trga republike, skupaj s stavbami in spomeniki, za kulturni spomenik državnega pomena. Cankarjev dom je bil za spomenik državnega pomena razglašen zaradi naslednjih vrednot:

- ◊ je vpet v prostor med Erjavčevo in cesto in park ob Prešernovi cesti, kjer zaključuje jugozahodni del trga, pri čemer tvori razgibano kompozicijo, povezano z okoljem;
- ◊ je Ravnikarjeva celostna umetnina in vrhunski primer strukturalizma z unikatno zasnovano zunanostjo in notranostjo ter notranjo opremo;
- ◊ je najpomembnejše kulturno in kongresno središče v državi, v katerem so med drugim potekali dogodki, povezani z osamosvojitvijo Slovenije.⁸⁴

Z odlokom so zavarovani njegova višinska in tlorisna zasnova, konstrukcija, fasada z oblogo iz makedonskega sivca, baldahin vzhodnega vhoda s ploščadi, vhodi z vetrolovi, stavbno pohištvo (okna, vrata, talne, stenske in stropne obloge), notranja oprema (sedeži, svetila), namensko načrtovana likovna oprema. Notranja in zunanja podoba Cankarjevega doma, ki je odraz svojega časa in Ravnikarjeve vizije, po štirih desetletjih še vedno ustreza svojemu prvotnemu namenu. Mitja Rotovnik je, ozirajoč se na rezultat zahtevnega projekta iz zadnjih let Jugoslavije, komentiral: »Z ekipo smo izsanjali svoje sanje in naredili še več, kot smo mislili, da bomo.«⁸⁵

⁸⁰ Inflation Calculator Germany 2023: <https://www.lawyerdb.de/Inflationrate.aspx> (dostop: 15. 6. 2023).

⁸¹ *Dvajset krat tristopetinšestdeset (20x365)*. Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici, str. 54, 64, 68.

⁸² Bojc: Novo garderobno podzemlje Cankarjevega doma: <https://www.delo.si/magazin/zanimivosti/novo-garderobno-podzemlje-cankarjevega-doma/> (dostop: 15. 6. 2023); gl tudi Cankarjev dom: https://sl.wikipedia.org/wiki/Cankarjev_dom (dostop: 15. 6. 2023); Jaklič: Gradbišče Cankarjevega doma: parket bo in pika: <https://old.delo.si/kultura/oder/gradbišce-cankarjevega-dom-parket-bo-in-pika.html> (dostop: 15. 6. 2023).

⁸³ *Uradni list RS*, št. 95/2011.

⁸⁴ Odlok o razglasitvi območja Trga republike v Ljubljani za kulturni spomenik državnega pomena. V: *Uradni list RS*, št. 44/2014.

⁸⁵ Mitja Rotovnik: »Z ekipo smo izsanjali svoje sanje in naredili še več, kot smo mislili, da bomo«: <https://odkrito.svet24.si/clanek/intervjuji/z-ekipo-smo-izsanjali-svoje-sanje-in-naredili-se-vec-kot-smo-mislili-da-bomo-1007525> (dostop: 17. 4. 2023).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Zgodovinski arhiv Ljubljana

- SI_ZAL_LJU/0249, Cankarjev dom Ljubljana, t. e. 5, 11, 12, 39.
- SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka.
- SI_ZAL_LJU/0810, Mestno gledališče ljubljansko, t. e. 27.

LITERATURA

Dvajset krat tristoletinšestdeset (20x365). Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici (ur. Damjana Kenda Hussu). Ljubljana: Cankarjev dom Ljubljana, 2000.

Posedel, Eva: Umestitev gradnje in delovanja Cankarjevega doma v kulturnopolitični in širši družbeni kontekst: diplomsko delo [na spletu]. Diplomsko delo, 2016. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?lang=slv&id=98420> (dostop: 15. 6. 2023).

Humer, Jože: Za ščepec spominčic. V: *Dvajset krat tristoletinšestdeset (20x365). Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici* (ur. Damjana Kenda Hussu). Ljubljana: Cankarjev dom, 2000, str. 40.

Kovačič, Jani: Corps diplomatique (CD). V: *Dvajset krat tristoletinšestdeset (20x365). Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici* (ur. Damjana Kenda Hussu). Ljubljana: Cankarjev dom, 2000, str. 126–127.

Knez, Milan: Moje služenje pri pripravi in gradnji Cankarjevega doma. V: *Dvajset krat tristoletinšestdeset (20x365). Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici* (ur. Damjana Kenda Hussu). Ljubljana: Cankarjev dom, 2000, str. 30–33.

Račič, Nikola: Nič se ne zgodi čez noč. V: *Dvajset krat tristoletinšestdeset (20x365). Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici* (ur. Damjana Kenda Hussu). Ljubljana: Cankarjev dom, 2000, str. 150.

Rotovnik, Mitja: Zgodba s srečnim koncem se nadaljuje. V: *Dvajset krat tristoletinšestdeset (20x365): Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici* (ur. Damjana Kenda Hussu). Ljubljana: Cankarjev dom, 2000, str. 15–21.

Zakrajšek, Božena: CD in slovenska kongresna dejavnost sta nastajali skupaj. V: *Dvajset krat tristoletinšestdeset (20x365). Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici* (ur. Damjana Kenda Hussu). Ljubljana: Cankarjev dom, 2000, str. 147.

Zbornik ob 25-letnici Cankarjevega doma (ur. Damjana Kenda Hussu). Ljubljana: Cankarjev dom, kulturni in kongresni center Ljubljana, 2005.

Zemljarič, Janez: Nastajanje in vrednote Cankarjevega doma. V: *Dvajset krat tristoletinšestdeset (20x365). Spominski zbornik Cankarjevega doma ob 20-letnici* (ur. Damjana Kenda Hussu). Ljubljana: Cankarjev dom, 2000, str. 26–27.

ČASOPISNI VIRI

Bilten CD, 1984.

Delo, 1983, 1984.

Dnevnik, 1984.

Dogovori. Glasilo SZDL Ljubljana - Center, 1984.

Politika, 1984.

Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije, 1984

ZAKONODAJA

Odlok o razglasitvi območja Trga republike v Ljubljani za kulturni spomenik državnega pomena. V: *Uradni list RS*, št. 44/2014.

Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Cankarjev dom, kulturni in kongresni center. V: *Uradni list RS*, št. 87/2004 z dne 6. 8. 2004.

Sklep o spremembah in dopolnitvah Sklepa o ustanovitvi javnega zavoda Cankarjev dom, kulturni in kongresni center. V: *Uradni list RS*, št. 98/2008 z dne 14. 10. 2008.

INTERNETNI VIRI

Bojc, Saša: Ljubljanski Trg republike: velika ambicija, ki je dišala po osamosvojitvi: <https://old.delo.si/novice/ljubljana/ljubljanski-trg-republike-velika-ambicija-ki-je-disala-po-osamosvojitvi.html> (dostop: 26. 4. 2023).

Bojc, Saša: Novo garderobno podzemlje Cankarjevega doma: <https://www.delo.si/magazin/zanimivosti/novo-garderobno-podzemlje-cankarjevega-doma/> (dostop: 15. 6. 2023).

Cankarjev dom: https://sl.wikipedia.org/wiki/Cankarjev_dom (dostop: 15. 6. 2023).

Galerija Jakopič: <https://mgml.si/sl/galerija-jakopic/o-galeriji/> (dostop: 26. 4. 2023).

Inflation Calculator Germany 2023: <https://www.lawyerdb.de/Inflationrate.aspx> (dostop: 15. 6. 2023).

Jaklič, Tatjana: Gradbišče Cankarjevega doma: parket bo in pika: <https://old.delo.si/kultura/oder/gradbisce-cankarjevega-dom-parket-bo-in-pika.html> (dostop: 15. 6. 2023).

Mitja Rotovnik: »Z ekipo smo izsanjali svoje sanje in naredili še več, kot smo mislili, da bomo«: <https://odkrito.svet24.si/clanek/intervjuji/z-ekipo-smo-izsanjali-svoje-sanje-in-naredili-se-vec-kot-smo-mislili-da-bomo-1007525> (dostop: 17. 4. 2023).

Razkrivamo: So bili včasih avtomobili res cenejši?: <https://avto-magazin.metropolitan.si/novice/razkrivamo-so-bili-vcasih-avtomobili-res-cenejsi/> (dostop: 15. 6. 2023).

Trg republike: <https://www.visitljubljana.com/sl/poi/trg-republike/> (dostop: 28. 4. 2023).

Trg republike, Ljubljana: https://sl.wikipedia.org/wiki/Trg_republike,_Ljubljana (dostop: 28. 4. 2023).

Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov: <https://zdslu.si/o-zvezi/> (dostop: 26. 4. 2023).

SUMMARY

THE CONSTRUCTION AND FIRST YEARS OF OPERATION OF CANKARJEV DOM IN LJUBLJANA

Until the 1980s, Slovenia lacked a venue that could accommodate large-scale musical and stage performances or large-scale international congresses. The construction of a national cultural facility, which would also serve as a venue for political events and congress activities, had the support of Slovenia's political elite despite the unfavourable financial and political situation in the country. The design was entrusted to architect Ed Ravnikar and his colleagues, and it was placed on Trg republike [The Republic Square].

In honour of the 100th birthday of Ivan Cankar, a Slovenian author, dram-

artist, essayist, poet, and political activist, after whom the project was named, the initial steps towards the construction of the new cultural facility were taken in 1975. The building was supposed to be completed by May 9, 1979, but the work, especially the interior fittings, was delayed into the following years due to inflation. The work organisation KDIC, with director Miro Kert, was founded in 1980. In that year, the working name Kulturni dom Ivan Cankar [Cultural Hall Ivan Cankar] was renamed to the current name Cankarjev dom, kulturni in kongresni center [Cankarjev dom, Cultural and Congress Centre]. The first cultural event took place in the spring of 1980 in the central (Linhart) hall; the opening of the large (Gallus) hall had to wait until the fall of 1982. Congress activity began with the congress of Yugoslav surgeons in September 1980.

The programme of Cankarjev dom was created by the Programme Commission, established in 1977, and after 1980, this responsibility was taken over by the Programme Council of Cankarjev dom. It was composed of renowned cultural figures from the fields of music, literature, drama, dance, and the visual arts. People who came from organisations with long-standing and knowledgeable enterprises of this kind, such as Kompas Magistrat Agency, took charge of the conference activity.

With the creation of Cankarjev dom, the prior ties between the existing cultural houses fell apart. Given its enormous spatial, technical, and organisational capacities, CD was a new rival. In the field of music, its activities overlapped considerably with those of similar institutions. The notion to create a unique Slovenian Video Centre as a crucial component of Cankarjev dom originated because the field of video production was entirely new.

Cankarjev dom was designated a cultural monument of national importance in 2014 due to its architectural characteristics, the possibilities it provides to a variety of artists, and its significance in the process of Slovenia's independence. Documentary and archival material, created by Cankarjev dom, is under the watchful eye of the Historical Archives Ljubljana.